

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-53>

УДК 339.5:339.9

РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL TRADE IN THE SYSTEM OF INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS IN UKRAINE

Гаврилюк Іванна Іванівнакандидат економічних наук, в.о. доцента,
Львівський національний університет природокористування
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9517-3021>**Havrylyuk Ivanna**

Lviv National University of Nature Management

На сьогоднішній час важливого значення набуває посилення та налагодження зв'язків між країнами світу, а їх міцна взаємодія сприяє розвитку економіки в цілому. У статті показано ряд проблем у зовнішньоторговельній діяльності України, які можуть негативно відбитись на стані зовнішньоторговельної діяльності та безпеки держави. Зазначено роль і значення міжнародної торгівлі, яка є пріоритетною при генеруванні зовнішньоекономічних зв'язків між державами. Визначено фактори розвитку товарообігу, основні тенденції розвитку міжнародної торгівлі, структуру аналізу та визначення проблем зовнішньої торгівлі в Україні. Визначено сучасні тенденції в міжнародній торгівлі та товарну структуру експорту та імпорту. Акцентовано увагу щодо питань необхідності створення сприятливих умов для результативного провадження міжнародної торгівлі для використання її як прогресу економічного розвитку та посилення економічного стану держави. Деталізовано темпи зростання (зниження) експорту та імпорту товарів за 2021–2022 роки. Розкрито основні шляхи подолання проблем зовнішньої торгівлі України та перспективи розвитку у світлі світових тенденцій. Шляхи зміцнення української економіки повинні бути направлені на стимулювання розвитку переробних галузей, підтримку експорту. На основі даних досліджень запропоновано ряд певних способів покращень розвитку міжнародної торгівлі в Україні.

Ключові слова: міжнародні економічні відносини, світова торгівля, світовий товарообіг, імпорт та експорт, чинники розвитку світової торгівлі.

Today, strengthening and establishing ties between the countries of the world is becoming important, and their strong interaction contributes to the development of the economy as a whole. A number of problems in Ukraine's foreign trade activity are shown, which may adversely affect the state of foreign trade activity and state security. The article indicates the role and importance of international trade, which is a priority in the generation of foreign economic relations between states. The factors of trade turnover development, the main trends in the development of international trade, the structure of analysis and determination of foreign trade problems in Ukraine are determined. Current trends in international trade and commodity structure of exports and imports are determined. Based on the results of the data analysis, it was possible to determine the conditions that generate the concept of international trade development at the present time. Attention was paid to the need to create favorable conditions for the effective implementation of international trade for its use as a progress of economic development and strengthening the economic condition of the state. The growth rate (decline) of exports and imports of goods for 2021–2022 is detailed. The main ways to overcome the problems of Ukraine's foreign trade and prospects for development in the light of world trends are revealed. Ways to strengthen the Ukrainian economy should be aimed at stimulating the development of processing industries, supporting exports. Based on these studies, a number of certain ways to improve the development of international trade in Ukraine have been proposed. The crisis in Ukraine has given rise to a humanitarian crisis of enormous proportions, and also dealt a serious blow to the global economy. The main burden of suffering and destruction is felt by the people of Ukraine. The hostilities in Ukraine have dealt a severe blow to the global economy, as they have led to higher food prices and a decrease in the availability of goods that Ukraine exports, a decrease in real incomes and inflation, as well as a deterioration in financial capabilities and business confidence. Significant economic losses as a result of the war will negatively affect the future functioning of

the Ukrainian food sector, will lead to a decrease in the competitiveness of the food industry in this country. Further research should be directed to the study of the geographical and commodity structure of import and export spheres of goods and services, as well as the construction of a correlation-regression model for the development of foreign trade in Ukraine.

Keywords: international economic relations, world trade, export and import, factors of world trade development.

Постановка проблеми. Економічний успіх будь-якої країни світу ґрунтується на внутрішній та зовнішній торгівлі. Ні одна країна світу не змогла створити здорову економіку, відокремити себе від міжнародної економічної системи.

В період активізації процесів глобалізації світового господарства посилюється роль торговельно-економічних відносин країни. Саме торгівля міжнародними товарами як форма світових економічних відносин є певною складовою збалансуванням економічного піднесення, дозволяє підвищити конкурентоспроможність загальнонаціональної економіки, збільшує рівень життя та забезпечує повне задоволення потреб населення.

Механізм реалізації міжнародних зв'язків є міжнародний ринок як галузь поставлених економічних відносин, як міжнародний рух капіталу, світова торгівля, світова передача технологій, світові розрахунки та валютні операції, світова торгівля, міжнародна інтеграція. Але основним вузлом міжнародних зв'язків є міжнародна торгівля.

Основні позиції в світовій торгівлі посідають розвинуті держави. На їх відсоток приходить 2/3 всього обсягу експорту і такий відсоток імпорту. Відповідно таким чином до цього на країни, що розвиваються і країни з перехідною економікою припадає приблизно 1/3 світових експорту та імпорту. Першочерговими експортерами світу вважаються Китай, Німеччина, США, Японія, Південна Корея, Нідерланди.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Призначення світової торгівлі у процесі розбудови підприємств та деякі питання розвитку міжнародної торгівлі досліджуються в працях вітчизняних учених, таких як: Н. Іксарова, А. Мазаракі, Т. Мельник [8] та ін. Визнання взаємовідношення між інертним розвитком країн та їх діяльності в міжнародній торгівлі, впливу торгівлі в міжнародних економічних відносин, поставлених шляхів активізації зовнішньої та міжнародної торгівлі в умовах світової нестабільності, є важливими завданнями економічних досліджень.

С. П. Коломацька та послідовники довели, що держава стає тим багатша, чим більша

різниця між вартістю вивезених та ввезених товарів [4]. Різниця забезпечувалась двома шляхами: вивозом готової продукції з держави та за допомогою посередницької торгівлі, але заборони на вивезення грошей їх держави рекомендувалося відмінити.

Г. Давиденком [1, с. 5–10] встановлено, що міжнародна торгівля є важливою та історично першою формою міжнародних економічних відносин, проте у сучасних умовах на її розвиток впливають різні торговельні бар'єри, що призвело своєю чергою до тенденції, коли нетарифне регулювання посіло вагоме місце в міжнародній торгівлі.

Наукові спостереження за даною темою окреслюють проблемні питання й показують необхідність подальшого їх вивчення для того щоб забезпечити розвиток зовнішньоекономічної діяльності українських підприємств.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблеми фондового ринку, які спиняють його становлення та перспективу розвитку, з метою зміцнення привабливості сучасного ринку цінних паперів для інвесторів, а також шляхи виходу на міжнародний ринок.

Постановка завдання. Головною метою статті є дослідження суті світової торгівлі та її роль в системі міжнародних економічних відносин, а також дослідження новітнього стану основних даних розвитку міжнародної торгівлі та основних факторів її розвитку. В процесі наукового дослідження проаналізовано та опрацьовано певна кількість статистичної інформації з офіційних джерел, що дало можливість описати реалії розвитку міжнародної торгівлі в Україні. Отримані результати дали можливість прогнозувати характер змін показників в майбутньому. Основою наших досліджень служили ґрунтовні праці відомих вчених і практиків з дослідження міжнародної торгівлі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міжнародна торгівля посідає чільне місце у системі міжнародних економічних відносин. Вона є водночас передумовою і наслідком міжнародного поділу праці. Впродовж свого історичного розвитку міжнародна торгівля пройшла шлях від окремих і часто

випадкових зовнішньоторговельних операцій до довгострокового великомасштабного торговельно-економічного співробітництва. Сучасна науково-технічна революція стимулювала міжнародний торговельний обмін. Специфіка сучасного етапу міжнародної торгівлі з особливою виразністю виявляється у процесі аналізу її довготермінових тенденцій, форм і методів. Міжнародна торгівля – центральна ланка складної системи світогосподарських зв'язків, що об'єднує практично всі країни світу в єдину міжнародну економічну систему [3, с. 39–44]. Світова торгівля є способом, який держави світу використовують для розвитку кваліфікації економіки, збільшення продуктивності праці та ефективного використання своїх ресурсів.

Зовнішня торговельна діяльність на нинішній стадії трансформувалася у важливу галузь економіки кожної держави. Зростає її вплив на всесвітнє фінансове зростання (Козик, 2003).

Роль зовнішньої торгівлі як одного з ключових факторів економічного розвитку країни доведена на теоретичному й емпіричному рівнях і визнана значною кількістю дослідників. Торгові потоки між країнами визначаються множиною різних чинників як економічного, природного, так і політичного характеру. Процеси глобалізації, вертикальної спеціалізації країн разом із намаганням забезпечити ресурси економічного розвитку останнім часом значно змінили напрямки торгових потоків у світі. Водночас розширення мережі різноманітних торгових об'єднань, угод і розвиток Світової організації торгівлі сприяє розвитку взаємодії між країнами, водночас створюючи додаткові ризики для економічної, зокрема зовнішньоекономічної безпеки [6; 10].

Основними чинниками розвитку міжнародної торгівлі вважаються такі:

- поглиблення міжнародного поділу праці та інтернаціоналізація виробництва;
- впровадження досягнень науково-технічної революції, що, зокрема, виявляється в оновленні основного капіталу, створенні нових видів продукції, виникненні нових галузей економіки та реконструкції традиційних;
- активізація діяльності транснаціональних корпорацій на світовому ринку;
- лібералізація міжнародної торгівлі на багатосторонній основі, що виявляється у скасуванні або зниженні тарифних і нетарифних обмежень, утворенні вільних економічних зон, запровадженні спільного підприємництва;
- розвиток торговельно-економічної інтеграції за допомогою створення зон вільної

торгівлі, запровадження єдиного тарифу щодо країн, які не беруть участі в економічних угрупованнях, формування спільних ринків і валютно-економічних союзів;

– отримання політичної незалежності територіями, які раніше належали до колоніальних імперій, і поява «нових індустріальних держав» [7, с. 5–14; 11, с. 32–38].

Розгляд зовнішньої торгівлі України висвітлено за схемою на рис. 1.

З початком військового конфлікту на Сході України, пандемії коронавірусної хвороби відбулося скорочення експорту й імпорту, що зумовлено зниженням купівельної спроможності населення країни, суттєвим обмеженням доступу до звичних ринків збуту вітчизняних товарів і послуг. Але все ж, незважаючи на це, протягом останніх 5 років відбувається відносно поживлення та відновлення зовнішньої торгівлі. Згідно з даними Національного інституту стратегічних досліджень [13].

Економіка продовжує і на далі працювати, однак в наступні декілька років стикнеться з великими труднощами. Втрата матеріальних активів та людського капіталу в поєднанні зі складною безпековою ситуацією означає, що відновлення ВВП буде досить повільним. Інфляція прогнозовано пришвидшилась, однак не вийшла з-під контролю. Поки що переважає очікування, що вона почне сповільнюватися з початку 2023 року. Зовнішні труднощі залишаються досить великими, тому що економіка втратила частину експортного потенціалу, а відтік капітал зберігається у великих обсягах.

Аналіз розвитку міжнародної торгівлі товарами та послугами вимірюється показниками:

- рівнем експорту (рівень експорт визначається як відношення обсягу експорту товарів та послуг до обсягу валового внутрішнього продукту);
- рівнем імпорту (співвідношення обсягу імпорту товарів до валового національного продукту з метою визначення імпортозалежності економіки країни);
- структурою експорту (структура експорту демонструє частку певних груп товарів в обсязі експорту, а за товарами, на які припадає найбільша питома вага товарів можна визначити галузеву спеціалізацію країни);
- структурою імпорту (визначає частку певних груп товарів в обсязі імпорту) [12].

Товарообіг України й далі знижується за всіма основними товарними групами як у вартісному, так і фізичному вимірах, за винятком вартісних обсягів паливно-енергетичних

Рис. 1. Структура аналізу та визначення проблем зовнішньої торгівлі в Україні

товарів, що спричинено високими цінами на їх імпорт (табл.1). Триває негативна динаміка експорту товарів, який скоротився майже на 28% (до 25,7 млрд дол. США) випереджальними темпами проти імпорту товарів, що зменшився на 19 % (до 30 млрд дол. США) [2].

Водночас значно розширилося від'ємне сальдо торгівлі товарами до 4,4 млрд дол. США, зокрема через збільшення вартісних обсягів ввезення паливно-енергетичних товарів, машин, устаткування й транспорту, а також продукції хімічної промисловості для задоволення потреби в цих товарах на території України.

Товарна структура експорту й імпорту, по суті, не змінилася проти показників за I півріччя 2022 р. В експорті, як і раніше, домінують продовольчі товари та сільськогосподарська продукція (частка 45% від загального експорту), метали та вироби з них (17%),

машини, устаткування й транспорт (10,5%) та мінеральні продукти (10%). В імпорті переважали передусім машини, устаткування й транспорт (частка 28% від загального імпорту), паливно-енергетичні товари (25%), продукція хімічної промисловості (18%), а також продовольчі товари та сільськогосподарська продукція (11%).

Доцільно зауважити, що на тлі тривалих старань України, скерованих на подолання дефіциту палива, а також пошуку заміни логістичних шляхів для експорту продукції сільськогосподарства, у липні вдалося збільшити енергетичний імпорт та експорт зернових культур проти червня поточного року.

Протягом січня-серпня експорт товарів впав на 30,8%, порівняно з січнем-серпнем 2021 року, а імпорт – на 21,5% порівняно з аналогічним періодом минулого року (рис. 2, рис. 3).

Таблиця 1

Тенденція розвитку товарообігу України за січень–липень 2021–2022 рр.

Найменування	7 місяців 2021 року			7 місяців 2022 року			Зміни проти попереднього періоду		
	товарообіг	експорт	імпорт	товарообіг	експорт	імпорт	товарообіг	експорт	імпорт
Всього	72643	35511	37131	55671	25654	30017	-23%	-28%	-19%
Продовольчі товари та с/г продукція	16702	12492	4210	14769	11257	3242	-12%	-8%	-23%
Мінеральні продукти	5438	5082	356	2776	2590	186	-49%	-49%	-48%
Паливно-енергетичні товари	6536	441	6095	8147	511	7636	25%	16%	25%
Продукція хімічної промисловості, каучук	9562	1977	7585	6655	1170	5485	-30%	-41%	-28%
Шкірсировина, хутро та вироби з них	277	100	176	194	72	123	-30%	-29%	-30%
Деревина та целюлозно-паперові вироби	2276	1440	827	1863	1360	503	-18%	-6%	-39%
Метали та вироби з них:	10817	8633	2185	5725	4389	1363	-47%	-49%	-38%
Текстиль, текстильні вироби, взуття	2331	601	1730	1941	515	1426	-17%	-14%	-18%
Вироби з каменю, скла, кераміка	796	323	472	498	198	300	-37%	-39%	-37%
Метали та вироби з них	10817	8633	2185	5725	4389	1363	-47%	-49%	-38%
Машини, устаткування й транспорт	16139	3526	12613	10972	2688	8283	-32%	-24%	-34%
Інші товари	1779	896	883	2103	633	1470	18%	-29%	66%

Джерело: [2]

Від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі України товарами у січні-серпні 2022 року зросло у 2,9 рази порівняно з аналогічним періодом 2021 року – до 5,421 млрд дол з 1,895 млрд дол. У серпні цього року порівняно з липнем-2022 сезонно скоригований обсяг експорту зріс на 0,1% – до 3,137 млрд дол, імпорту – на 1,3% – до 4,504 млрд дол. Сезонно скориговане сальдо зовнішньої торгівлі у серпні-2022 було від'ємним і становило 1,367 млрд дол, тоді як у липні-2022 року воно також було від'ємним і становило 1,314 млрд дол.

Інтеграція України як рівноправного партнера у світову економіку можлива за умови кардинального вдосконалення структури зовнішньоекономічної діяльності за рахунок постачання готової продукції, використання інвестицій у виробництво та науково-тех-

нічного співробітництва тощо. Розвиток експортного потенціалу необхідно здійснювати з використанням різних форм міжнародного економічного співробітництва. Однак таке співробітництво повинно відповідати вимогам економічної безпеки України й не бути додатковим каналом для відтоку капіталів з України [9].

Також, Україна зобов'язана покращити систему митно-тарифного регулювання на засадах досвіду іноземних країн. Реформи митної політики мають бути спрямовані на послаблення фіскальної позиції митної системи та зміцнення ролі даних функцій: контроль заходів тарифного і нетарифного регулювання; об'єднане управління кордонами; об'єднати процедуру міжнародної торгівлі; зменшення митних процедур на національному та світових рівнях; інтернаціональне митне співро-

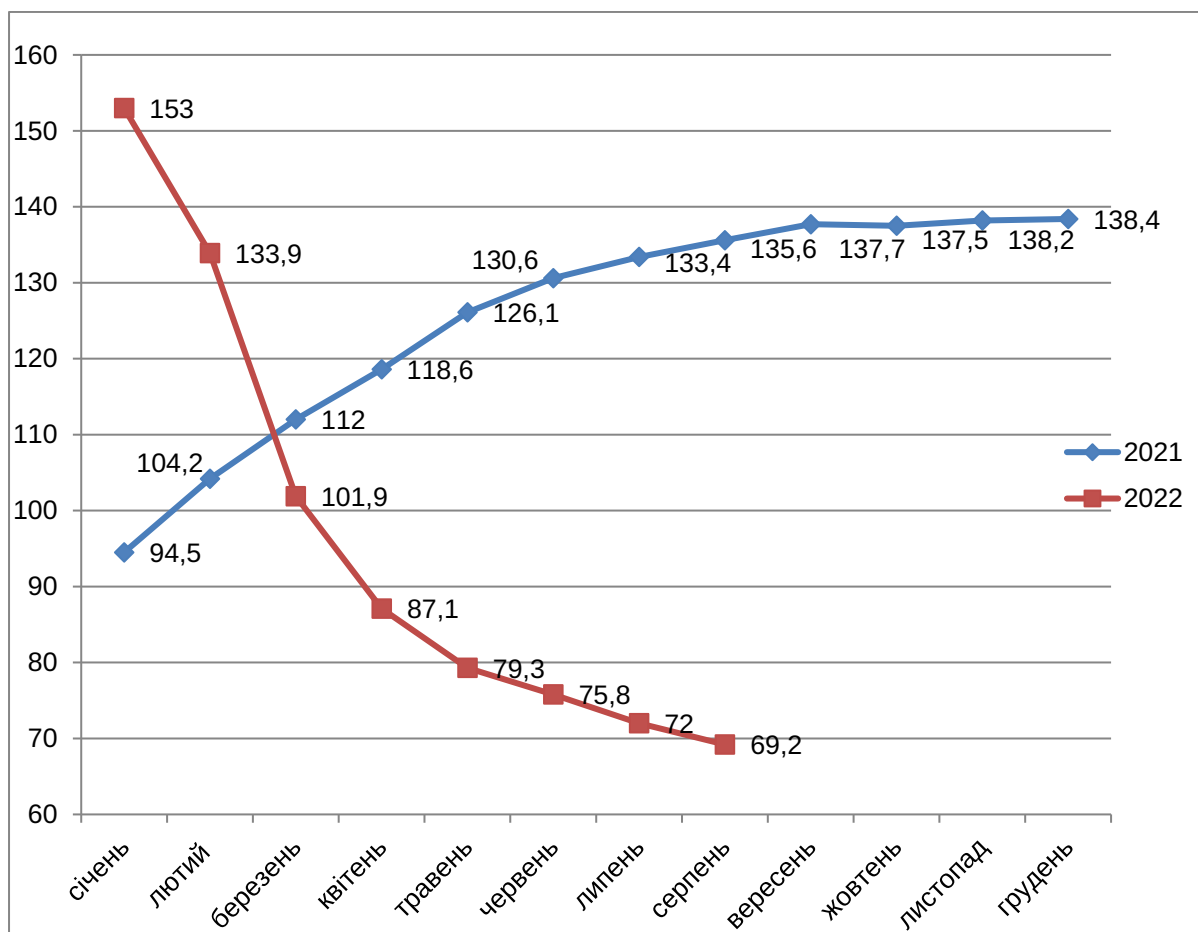

Рис. 2. Темпи зростання (зниження) експорту товарів
(у % до відповідного періоду попереднього року, нарастаючим підсумком)

Джерело: [2]

бітництво на всіх рівнях; контроль транзитних перевезень; контроль вивезених товарів тощо.

Для того, щоб Україна нарощувала частку експорту, залучала міжнародних інвесторів, формувала зовнішньоекономічні зв'язки з іноземними інвесторами, необхідно: за допомогою внутрішнього і зовнішнього попиту АПК нарощувати об'єми експорту; експортувати товари та готову продукцію, відповідно з вимогами європейського стандарту; поліпшити матеріально-технічну базу землевласникам з метою сформування конкурентоспроможної продукції; державі підтримувати середніх та малих фермерів; розширювати ринки збуту державою.

Висновки. Світова торгівля істотно пов'язана з витратами, у тому числі на транспортування і торговельні бар'єри. Для ухвалення рішення про обсяги виробництва, експорту та імпорту держави порівнюють витрати, пов'язані з світовою торгівлею, зі збільшенням

результативністю даної діяльності. Інфляція може примусити центральні банки наростити монетарну політику, що зумовлює зменшення економічного зростання та торгівлі в нетривалих перспективі. Зміни в бюджетній політиці теж мають непередбачені та несподівані міжнародні наслідки, які можуть знизити глобальну економічну активність та торгівлю.

Сповільнення економічного розвитку провідних країн світу – торговельних партнерів України у 2022–2023 роках, швидше всього, знизить швидкість зростання українського експорту. Це вимагатиме розробки додаткових заходів для його стимулювання. Потрібно, оновити Експортну стратегію України з огляду на нові виклики, які постали перед нашою країною.

Висока цінова нестійкість та підвищення конкуренції, передусім серед біржових товарів із низькою доданою вартістю (зерно, метали, руда), може досить відчутно знизити експортний дохід України.

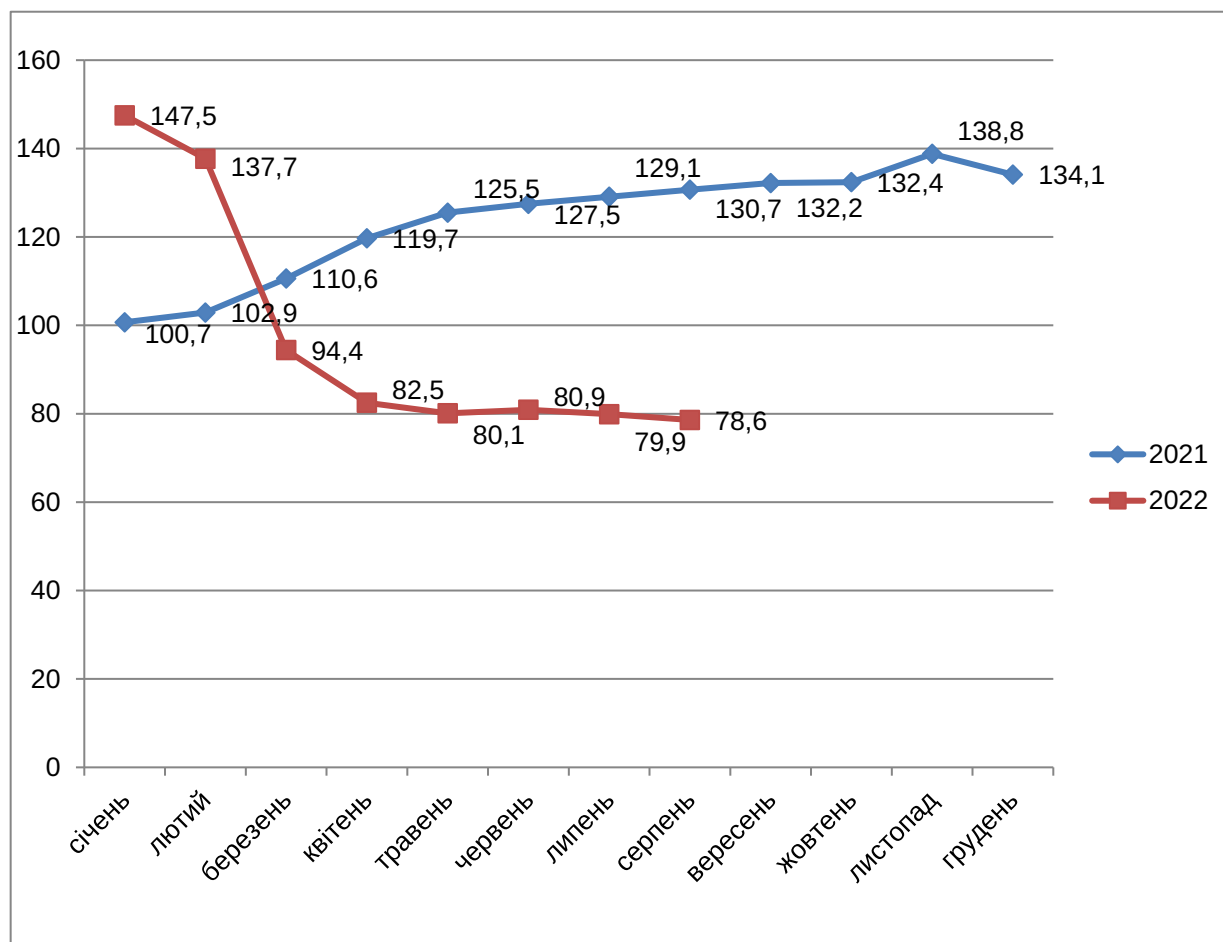

Рис. 3. Темпи зростання (зниження) імпорту товарів
(у % до відповідного періоду попереднього року, наростаючим підсумком)

Джерело: [2]

Особливі сподівання на дійовий перегляд Угоди з ЄС, зокрема її торговельної частини. Є перспектива зменшити тарифні та нетарифні бар'єри в торгівлі та підписати «промисловий безвіз», що полегшить доступ українських товарів на європейські ринки.

Таким чином, для зростання міжнародної торгівлі потрібно:

- удосконалити експортно-орієнтованих галузей вітчизняної економіки, діяльність якої сприяла б покращенню експортних перспектив країни;

- виробити заходи державної підтримки української продукції на міжнародний ринок;

- створити ТНК, робота якого дала б для економіки нові перспективи для альянсу у світовий поділ виробництва, зроста б конкурентоспроможність на міжнародному ринку;

- покращити програму співпраці з іншими країнами;

- посилити ступінь законодавчого забезпечення з приводу покращення конкурентоспроможності власної продукції на зовнішньому та внутрішньому ринках в умовах інфляції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Давиденко Г. Й. (2020). Теоретичний аспект впливу стандартів на міжнародну торгівлю. *Інноваційна економіка*. 9–10, 5–10. URL: <http://inneco.org/index.php/inneco.ua/article/view/327>.
2. Динаміка зовнішньої торгівлі послугами за видами у 2021 році, 2022. *Державна служба статистики України [online]*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Єріна І. В. (2012). Міжнародна торгівля послугами: тенденції розвитку і структура українського ринку. *Статистика та економіка, аналіз*, 4, 39–44. URL: http://194.44.12.92:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/1082/39-44_4%272012%2859%29_I.Erina.pdf?sequence=1.

4. Коломацька С. П. (2004). *Зовнішньоекономічна діяльність в Україні: правове регулювання та гарантії здійснення*. Київ : Професіонал.
5. Козик В. В. (2003). *Міжнародні економічні відносини*. Київ : Знання-Прес.
6. Кизима М. О., & Матюшенко І. Ю. (2014). *Оцінка наслідків членства України у світовій організації торгівлі*. (Монографія). Харків : ВД «ІНЖЕК».
7. Мазаракі А. А, Мельник Т. М. (2011). Сучасні тенденції та чинники розвитку зовнішньої торгівлі України. *Держава та економіка*, 2, 5–14. URL: <http://visnik.knute.edu.ua/files/2011/02/1.pdf>.
8. Мазаракі А. А., Мельник Т. М., & Іксарова Н.О. (2016). *Зовнішня торгівля України: XXI століття*. (Монографія). Київ : Професіонал.
9. Тарасенко А. (2020). *Україна не готова до деглобалізації торгівлі*. URL: <https://gmk.center/ua/opinion/ukraina-ne-gotova-do-deglobaliz-acii-torgivli>.
10. Хаустова В. Є., Григорова-Беренда Л. І. (2013). *Оцінка та діагностика зовнішньоекономічної безпеки України*. (Монографія). Харків : ВД «ІНЖЕК».
11. Чернега О. Б., Кожухова Т. В. (2015). Міжнародна торгівля як джерело та чинник сталого розвитку. *Науковий вісник Херсонського державного університету*, 12(3), 32–38. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_12/115.
12. Щербина С. В. (2020). *Торговельна політика: конспект лекцій для слухачів спеціальності «Державне управління»*. Київ : НАДУ.
13. The collapse of the Trans-Pacific Partnership – The Economist. (2016) URL: <https://www.economist.com/blogs/economist-explains/2016/11/economist-explains-14>

REFERENCES:

1. Davydenko G.Y. (2020). Teoretychnyy aspekt vplyvu standartiv na mizhnarodnu torhivlyu [The theoretical aspect of the impact of standards on international trade]. *Innovatsiyna ekonomika – Innovative economy*. 9-10, 5-10. Available at: <http://inneco.org/index.php/innecoua/article/view/327>. [in Ukrainian]
2. Dynamika zovnishn'oyi torhivli posluhamy za vydamy u 2021 rotsi, 2022 rotsi [Dynamics of foreign trade in services by types in 2021, 2022]. *State Statistics Service of Ukraine [online]*. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>. [in Ukrainian]
3. Yerina I. V. (2012). International trade in services: development trends and structure of the Ukrainian market. *Statystyka ta ekonomika, analiz – Statistics and Economics, Analysis*, 4, 39–44. Available at: http://194.44.12.92:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/1082/39-44_4%272012%2859%29_I.Erina.pdf?sequence=1. [in Ukrainian]
4. Kolomatska S. P. (2004). *Zovnishn'oeekonomichna diyal'nist' v Ukrayini: pravove rehulyuvannya ta harantiyi zdiysnennya*. [Foreign economic activity in Ukraine: legal regulation and guarantees of implementation]. Kyiv: Professional. [in Ukrainian]
5. Kozik V. V. (2003). *Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny* [International Economic Relations]. Kyiv: Knowledge-Press. [in Ukrainian]
6. Kyzima M. O., & Matyushenko I. Yu. (2014). *Otsinka naslidkiv chlenstva Ukrayiny u Svitoviy orhanizatsiyi torhivli* [Assessment of the consequences of Ukraine's membership in the World Trade Organization]. Kharkiv: VD "INZHEK". [in Ukrainian]
7. Mazaraki A. A, Melnyk T. M. (2011). Suchasni tendentsiyi ta faktory rozvytku zovnishn'oyi torhivli Ukrayiny [Modern trends and factors of development of foreign trade of Ukraine]. *Derzhava ta ekonomika – State and Economy*, 2, 5–14. Available at: <http://visnik.knute.edu.ua/files/2011/02/1.pdf>. [in Ukrainian]
8. Mazaraki A. A., Melnyk T. M., & Iksarova N.O. (2016). *Zovnishnya torhivlya Ukrayiny: XXI st.* [Foreign trade of Ukraine: 21st century]. Kyiv: Professional. [in Ukrainian]
9. Tarasenko A. (2020). *Ukrayina ne hotova do dehlobalizatsiyi torhivli* [Ukraine is not ready for deglobalization of trade]. Available at: <https://gmk.center/ua/opinion/ukraina-ne-gotova-do-deglobalizacii-torgivli>. [in Ukrainian]
10. Haustova V. E., Hryhorova-Berenda L. I. (2013). *Otsinka ta diahnostyka zovnishn'oeekonomichnoyi bezpeky Ukrayiny* [Assessment and diagnosis of foreign economic security of Ukraine]. Kharkiv: VD "INZHEK". [in Ukrainian]
11. Chernega O. B., Kozhukhova T. V. (2015). Mizhnarodna torhivlya yak dzherelo ta faktor staloho rozvytku. [International trade as a source and factor of sustainable development]. *Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu – Scientific Bulletin of Kherson State University*, 12(3), 32–38. Available at: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_12/115. [in Ukrainian]
12. Shcherbina S. V. (2020). *Torhova polityka: konspekt lektsiy dlya studentiv spetsial'nosti «Derzhavne upravlinnya»* [Trade policy: a summary of lectures for students of the "Public Administration" specialty]. Kyiv: NASU. [in Ukrainian]
13. The collapse of the Trans-Pacific Partnership – The Economist (2016) Available at: <https://www.economist.com/blogs/economist-explains/2016/11/economist-explains-14>.